

جایگاه فضای مجازی در جنگ نرم

از دیدگاه و اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)*

- حسن جوادی نیا^۱
- یاسر درتاج^۲

چکیده

این تحقیق با هدف بررسی جایگاه فضای مجازی در جنگ نرم با در نظر گرفتن اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای انجام شد. برای تحقق این هدف، نگارندگان در پژوهش حاضر مبتنی بر رویکرد کیفی و استفاده از روش تحلیل محتوا (بررسی و بازنگری بیانات رهبری در خصوص جنگ نرم و فضای مجازی) ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط را احصا و مبتنی بر آن، الگوی مفهومی پژوهش (جایگاه فضای مجازی در جنگ نرم در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای) را ارائه نموده‌اند. شیوه کار به این صورت بوده است که پس از گردآوری داده‌های کیفی از منابع، کدهای اولیه از متون مربوطه استخراج، از تجمیع این کدها کدهای تجمیعی ساخته، و از بررسی

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۶ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

۱. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، پردیس علامه طباطبایی بوشهر
(h.javadiniya@cfu.ac.ir)

۲. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کازرون (نویسنده مسئول)
(tasin8773@gmail.com)

و تلفیق کدهای تجمیعی مؤلفه‌ها و سپس ابعاد مربوطه (از ترکیب و تجمیع چند مؤلفه) پیشنهاد شد تا نتیجتاً الگوی مفهومی پژوهش شکل بگیرد. یافته‌ها نشان داد که در اندیشه دفاعی رهبر معظم انقلاب، در خصوص موضوع جنگ نرم و جایگاه فضای مجازی، ۵ بعد و ۲۱ مؤلفه مربوط به این ابعاد دخیل‌اند. ابعاد مربوطه به شرح زیر هستند: بعد معرفی مختصات و اهداف جنگ نرم در اندیشه رهبری (مشمول بر ۴ مؤلفه)؛ بعد توجه به هشیاری و در صحنه مبارزه بودن در اندیشه رهبری (مشمول بر ۴ مؤلفه)؛ بعد معرفی تأثیرات و پیامدهای جنگ نرم در اندیشه رهبری (مشمول بر ۳ مؤلفه)؛ بعد تأکید بر استفاده دشمن از کلیه ظرفیت‌های جنگ نرم برای تسلط بر افکار در اندیشه رهبری (مشمول بر ۵ مؤلفه)؛ و بعد ارائه راهکار و پیشنهاد جهت مقابله در عرصه جنگ نرم در اندیشه رهبری (مشمول بر ۵ مؤلفه).
واژگان کلیدی: جنگ نرم، فضای مجازی، اندیشه دفاعی، امام خامنه‌ای.

۱. مقدمه

دیدگاه‌های موجود در مورد جنگ، عمدتاً بر آسیب‌های بدنی مانند قتل، معلولیت و شکنجه متمرکزند؛ در حالی که سایر آسیب‌ها اغلب نادیده گرفته می‌شوند. در عین حال، درگیری‌های بین‌المللی معاصر به طور فزاینده‌ای شامل استفاده از تاکتیک‌های غیر مسلحانه، استفاده از جایگزین‌ها یا مکمل‌های «نرم‌تر» برای قدرت جنبشی است که به اندازه کافی توسط اخلاق جنگ یا قوانین بین‌المللی مورد توجه قرار نگرفته است. تاکتیک‌های جنگ نرم شامل جنگ سایبری، تحریم‌های اقتصادی، جنگ رسانه‌ای، تبلیغات و همچنین مقاومت غیر خشونت‌آمیز است که در نافرمانی مدنی، تحریم و «قانون‌گرایی» انجام می‌شود؛ در حالی که دیدگاه‌های سنتی در مورد جنگ به همان میزان که برای گلوله، بمب و موشک حرف برای گفتن دارد، در مورد موضوع جنگ نرم عملاً ساکت است (Gross & Meisels, 2017). قدرت سیاسی در سال‌های اخیر قرن بیستم در قالب‌هایی چون قدرت نرم و قدرت هوشمند مطرح شده است که با اشکال نظامی و اقتصادی آن، که به طور سنتی مورد توجه دانشوران و سیاستمداران بوده است، تفاوت عمده دارد. دنیای امروز شاهد هجوم گسترده رسانه‌های استکباری بر افکار عمومی ملت‌هاست که تبعاتی نظیر حمله را در پی داشته است (قاسمی، ۱۳۹۲). شایان ذکر است که رویارویی مستکبران

و مستضعفان، قدمتی به طول تاریخ داشته است و این دو گروه همواره در درازنای تاریخ به تقابل و منازعه با یکدیگر برخاسته‌اند. در عصر کنونی، تقابل فرهنگی این دو گروه به نمایندگی جمهوری اسلامی ایران و استکبار جهانی (آمریکا و صهیونیزم) در حال شکل‌گیری است. به دلیل عدم قدرت در جنگ نظامی و سخت‌علیه جمهوری اسلامی، دشمنان این کشور به جنگ نرم و تهاجم فرهنگی، سیاسی و اجتماعی روی آوردند تا با سست کردن پایه‌های اعتقادی و فکری و فرهنگی مردم و مسئولان نظام مقدس جمهوری اسلامی، به اهداف شوم خود دست یابند (بلالی، ۱۳۸۸). طراحان غربی جنگ نرم در تلاش‌اند تا ارزش‌های مادی و دنیوی خود را که بر ماتریالیسم متکی است، به عنوان ارزش‌هایی جهانی، چنان در جهان حاکم کنند که همگان این فرهنگ را به عنوان فرهنگ معتبر و عام بپذیرند و میراث فرهنگی و دینی و داشته‌های خودی و بومی را به خاطر آن کنار بگذارند؛ آن‌گونه فکر کنند که آن‌ها می‌خواهند و آن‌گونه عمل نمایند که آن‌ها صواب می‌شمارند (جزایری، ۱۳۹۰). وقوع انقلاب اسلامی ایران باعث بروز شرایط نوین و شکل‌گیری مناسبات جدید سیاسی و فرهنگی در منطقه و جهان شد. از این رو، دشمنان نظام اسلامی انواع روش‌ها را برای مقابله با جمهوری اسلامی به کار برده‌اند و پس از ناکامی در تقابل مستقیم، اقدام به تهاجم آشکار و جدید با عنوان جنگ نرم، برای مقابله با پیشرفت و گسترش انقلاب اسلامی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی کرده‌اند. جمهوری اسلامی ایران همواره مورد تهاجم نظام سلطه قرار داشته و جنگ نرم نیز یکی از شیوه‌های این تهاجم است (عیوضی و همکاران، ۱۳۹۵). یکی از حوزه‌هایی که عمق و دامنه تهدیدات نرم را گسترش می‌دهد، محیط‌های مجازی و سایبری است که به صورت مستقیم امنیت اجتماعی را تهدید می‌کند (نائینی، ۱۳۸۹). بنابراین در حالی که فضای مجازی و اینترنت، امکانات مناسبی را جهت آسایش انسان‌ها مهیا می‌کند، اما فضای ناامن و محتوای اطلاعاتی نامناسب آن، تأثیرات منفی را به بار می‌آورد؛ به طوری که امروزه بحث در مورد استراتژی‌های آموزش ایمنی شبکه از چهار سطح مدرسه، والدین، دولت و شرکت‌ها (سازمان‌های اجتماعی) مورد توجه قرار گرفته است؛ از این منظر که آن‌ها می‌توانند سیستم ایمنی خود را طراحی کرده و در برابر تهدیدها و تقابل‌های پیچیده فضای مجازی مقاومت کنند (Wang et al., 2019: 1-3).

نظر به ضرورت و اهمیت توجه به جنگ نرم و جایگاه و کارکرد فضای مجازی در ربایش اذهان و تسلط بر افکار یک ملت، رهبر معظم انقلاب در سال‌های اخیر نگاه ویژه‌ای به این مقوله داشته و در سخنرانی‌ها، دیدارها و بیانات مختلف با مسئولان، مدیران و اقشار مختلف مردم، ضرورت و اهمیت تهاجم فرهنگی و جنگ نرم دشمن علیه جمهوری اسلامی را که توسط نظام غرب طرح‌ریزی شده است، گوشزد و تبیین فرموده است. از دیدگاه ایشان، آرایش تهاجم فرهنگی دشمن علیه انقلاب، خطرناک‌تر از آرایش جنگ نظامی (جنگ سخت) است:

«امروز هیچ کس نمی‌تواند انکار کند که فوری‌ترین هدف دشمنان جمهوری اسلامی، تسخیر پایگاه‌های فرهنگی در کشور است» (پیام به کنگره جامعه اسلامی دانشجویان در مشهد، ۱۳۸۰/۰۶/۱۰).^۱

ایشان همچنین ضمن احراز واقعیت و وجود جنگ نرم، ابعاد و عرصه‌های مختلف این جنگ را تبیین نموده و تذکر می‌دهد که مسئولان از وجود این نبرد دامنه‌دار غفلت نورزند و در دام تردید و اشتباه نیفتند. به تعبیر ایشان، وقتی انسان، تجهیز، صف‌آرایی، دهان‌های با حقد و غضب گشوده شده و دندان‌های با غیظ فشرده شده علیه انقلاب، امام خمینی و آرمان‌های نظام اسلامی را می‌بیند، وجود این جنگ نرم را باور می‌کند، هرچند ممکن است عده‌ای این‌ها را نینند (ر.ک: بیانات در دیدار جمعی از شعرا، ۱۳۸۸/۰۶/۱۴). فولادی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی که به منظور بررسی ارتباط میان جنگ نرم و ماهیت جرم در بین دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی صورت گرفت، دریافتند که فضای مجازی، بهترین ابزار جنگ نرم است که از طریق آن بر افراد نفوذ کرده و موجب سست کردن اعتقادهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه می‌شوند.

کنعانی و محمدی برزگر (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «شناسایی حوزه‌های تأثیرگذار تهدید نرم با رویکرد انتظامی» دریافتند که تهدید نرم از دیدگاه انتظامی شامل حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، مدیریتی، فناوری و دفاعی - امنیتی تأثیرگذار است. شمولی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود با عنوان «بصیرت‌گرایی و بصیرت‌افزایی،

۱. بیانات و دیدگاه‌های مقام معظم رهبری، در پایگاه اطلاع‌رسانی معظم‌له (Khamenei.ir) قابل مشاهده است.

راهبردهای اساسی در مقابله با جنگ نرم» دریافتند که استقرار تفکر بسیجی در بدنه نهادها و سازمان‌ها به عنوان خلق‌کننده بصیرت در جامعه در مقابله با جنگ نرم دشمن، از جمله راهبردهایی است که می‌تواند نقشه راه تمام عوام و خواص باشد.

متقی و لطفی مرزناکی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای در حوزه جنگ نرم» که به منظور بررسی ویژگی‌های تهدیدات جنگ نرم و مقابله با آن بر اساس اندیشه و گفتمان امام خامنه‌ای صورت گرفت، دریافتند که مقابله با تهدیدات نرم‌افزاری، معطوف به افزایش ظرفیت ساختارهای داخلی، مسئولیت‌پذیری و بصیرت‌سازی می‌باشد.

حال نظر به چنین اهمیتی، نگارندگان در این نوشتار در پی پاسخ به این سؤال اند که «فضای مجازی در جنگ نرم علیه جمهوری اسلامی ایران چه جایگاهی دارد و از دیدگاه امام خامنه‌ای چگونه می‌توان با آن مقابله کرد؟» و به دنبال آن در پی بررسی و تدقیق در مقوله جنگ نرم و جایگاه فضای مجازی در اندیشه دفاعی رهبر معظم انقلاب (امام خامنه‌ای) هستند تا مبتنی بر درون‌مایه سخنان ایشان بتوانند پیشنهادات و راهکارهای کاربردی در راستای مقابله با آرایش جنگی دشمن در عرصه جنگ نرم در نسبت با فضای مجازی ارائه نمایند. اهمیت این بررسی از آن حیث است که بدانیم بخش مهمی از تصمیم‌گیری درباره فضای مجازی و عرصه جنگ نرم کشور و اتخاذ سیاست‌ها و راهبردهای این حوزه، نیازمند شناخت دقیق و جامع نسبت به دیدگاه و اندیشه رهبر معظم انقلاب اسلامی به عنوان تعیین‌کننده سیاست‌های کلان کشور است که تا کنون در قالب مقالات پژوهشی، کمتر بدان توجه شده است.

۲. مبانی نظری

۱-۲. جنگ نرم

جنگ نرم، استفاده برنامه‌ریزی‌شده از اقدامات تبلیغاتی در زمان جنگ است که به منظور تأثیرگذاری بر نظرها، احساسات، موضع‌گیری‌ها و رفتار گروه‌های بیگانه، دوست، دشمن یا بی‌طرف صورت می‌گیرد؛ به گونه‌ای که به تحقق سیاست‌های دولت

و اهداف آن کمک کند. جنگ نرم، جنگ فکری و ارزشی است که با اسلحه رسانه و به منظور انتقال پیام به مخاطبانی صورت می‌گیرد که در زمان چالش‌های اجتماعی، شنوای هر گونه لحن و بیان هستند و به دلیل ناموزونی شناخت، توانایی شناسایی بیان درست از نادرست را ندارند (دعاگویان، ۱۳۹۹). متعاقب طرح مفهوم قدرت نرم توسط ژوزف نای، شاهد تولید طیف متنوعی از مفاهیم جدید با وصف نرم مانند امنیت نرم، استراتژی نرم و... هستیم که جنگ نرم نیز از جمله آن است. جنگ نرم، مجموعه تدابیر و اقدامات از پیش اندیشیده فرهنگی، سیاسی و اجتماعی کشورهاست که بر نظرات، نگرش‌ها، انگیزش و ارزش‌های مخاطبان آماج (اعم از حکومت‌ها، دولت‌ها، گروه‌ها و مردم کشورهای خارجی) تأثیر می‌گذارد و در بلندمدت موجب تغییر منش، رفتار و کنش‌های فردی و اجتماعی آنان می‌گردد (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۸).

مقوله تهاجم فرهنگی و جنگ نرم، در پارادایم جنگ‌های کم‌شدت قابل فهم و تفسیر است؛ چرا که تأکید و توجه در جنگ‌های کم‌شدت بر دستیابی به اهداف مورد نظر از طریق کمترین میزان هزینه است. جنگ نرم این است که یک مجموعه سیاسی - اقتصادی، برای مقاصد سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خودش و برای اسیر کردن یک ملت، به بنیان فرهنگی و سیاسی و اقتصادی آن ملت هجوم می‌برد. در این تهاجم، دشمن سعی می‌کند موارد بد و ناپسند فرهنگ خود را به کشور مقابل تحمیل کرده و فرهنگ خودی آن کشور را ریشه کن کند (احمدی و همکاران، ۱۳۸۸). جنگ نرم را می‌توان هر گونه اقدام نرم، روانی و تبلیغات رسانه‌ای تعریف نمود که جامعه هدف را نشانه گرفته و بدون درگیری و استفاده از زور و اجبار، به انفعال و شکست وامی‌دارد. جنگ روانی، جنگ سفید، جنگ رسانه‌ای، عملیات روانی، براندازی نرم، انقلاب مخملی، انقلاب رنگی و... از اشکال جنگ نرم می‌باشند (قاسمی، ۱۳۹۲). تمام اقدام‌هایی که موجب می‌شود هدف‌ها، ارزش‌های حیاتی و اصیل یک نظام سیاسی و امنیت ملی کشور، از لحاظ فرهنگی به خطر افتد یا موجب ایجاد تغییر و تحول اساسی در باور و ارزش‌های نظام (استحاله فرهنگی) می‌شود، جنگ نرم نام دارد. جنگ نرم همان براندازی خزنده و خاموش است. تغییرات ناشی از جنگ نرم، ماهوی، آرام و تدریجی است. این جنگ همراه با آرامش و خالی از روش‌های فیزیکی و به شکل

قانونی و با استفاده از ابزارهای تبلیغات، رسانه، احزاب، تشکل‌های صنفی و قشری اعمال می‌شود (عسگری، ۱۳۹۳: ۸۶).

به زعم جزایری (۱۳۹۰)، جنگ نرم، فراتر از تقابل نظامی دولت‌ها در بخشی از یک جغرافیاست. این جنگ در اذهان و باورها شکل می‌گیرد و در صورت به بار نشستن ترفندهای دشمن، به سختی می‌توان جامعه را از آثار آن مصون نمود. جنگ نرم که نامحسوس و تدریجی است، نبرد در فضای غفلت و فریب افکار است که باورها و اندیشه‌های افراد را مجرای دستیابی به نظامی نوین و تک‌قطبی در جهان برای آمریکا می‌شمارد؛ نبردی که اولویت را به تسخیر اذهان افراد می‌دهد تا در سایه آن یا متعاقب آن، تسخیر سرزمینی صورت پذیرد و ماندگار شود.

بریلر (۱۳۸۹) معتقد است جنگ نرم از آن جهت که بر مؤلفه‌های روانی، عاطفی، احساسی و فکری انسان‌ها متمرکز است، نوعی جنگ روانی است. با این حال، این جنگ با بهره‌گیری از علوم و فنون روان‌شناختی فردی و گروهی، وضعیتی مستقل و متفاوت از عملیات‌های روانی گذشته یافته است. در برخی ارتش‌های غربی، روان‌شناسی نظامی و جنگ، در برنامه آموزشی نیروهای مسلح قرار دارد. در جنگ نرم گستره‌ای از رسانه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ از جمله: رسانه‌های پخش (راديو، تلویزیون، شبکه‌های ماهواره‌ای)، رسانه‌های دیجیتال (فناوری‌های جدید اطلاعاتی - ارتباطی مانند رسانه‌های کم‌دامنه شخصی)، فضای مجازی (اینترنت)، رسانه‌های مکتوب (کتاب، مجلات، روزنامه) (ضیایی‌پور، ۱۳۸۳).

۲-۲. فضای مجازی

امکان سیر در جهان بدون توجه به محدودیت‌های زندگی واقعی، سبب شده تا جهانی موازی پدید آید که آن را نه صرفاً فضای مجازی بلکه واقعیت مجازی بنامند؛ چرا که در گستره زندگی افراد، حضوری جدی دارد و بر شرایط زیست فیزیکی تأثیرگذار است. فناوری اطلاعات توانسته است تمامی شیوه‌ها و مسیرهای انتقال، مبادله، نمایش، ذخیره‌سازی و مدیریت اطلاعات را متحول و دگرگون سازد (هایم، ۱۳۹۰). این امر به طور عملی تولیدکننده سبک زندگی‌ای است که از تبادل و تعامل

میان افراد حاضر در فضای مجازی در تمام نقاط جهان شکل می‌گیرد و آن‌ها را به سوی شبیه هم شدن بدون در نظر گرفتن شرایط فرهنگی، سیاسی و اجتماعی سوق می‌دهد. در حال حاضر، برخی از شبکه‌های اجتماعی جمعیتی معادل چند کشور پرجمعیت جهان دارند. در این فضای بدون مرز، افراد فارغ از قوانین و هنجارهای رسمی شبکه‌های مجازی، به بازتولید خود می‌پردازند و بنا به آنچه منتشر می‌شود، هویتی جدید از خود تعریف می‌کنند. عناصر شکل‌دهنده و سازنده عادات، رفتارها و کنش‌های رایج افراد یک جامعه تحت تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات به ویژه اینترنت به شکل نامحسوس تغییر شکل داده و آن‌چنان در متن فرهنگ اصیل آن ملت یا جامعه رسوخ می‌کنند که از درون، هسته مقاومت افراد را در برابر مفاسد و آسیب‌های فرهنگی تضعیف کرده و آسیب‌پذیر می‌گردانند (مینایی‌پور، ۱۳۹۷). باید توجه داشت که پدیده جنگ نرم و ابزارهای ذیل آن چون فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی که هم‌اکنون به عنوان پروژه‌ای عظیم علیه جمهوری اسلامی ایران در حال توسعه و گسترش است، در شاخص‌هایی مانند ایجاد نابسامانی اقتصادی، شکل دادن به نارضایتی در جامعه، تأسیس سازمان‌های غیر دولتی در حجم گسترده، جنگ رسانه‌ای، عملیات روانی برای ناکارآمد جلوه دادن دستگاه اداری و اجرایی دولت، تضعیف حاکمیت ایران از طریق روش‌های مدنی و ایجاد ناتوی فرهنگی متبلور می‌شود (خطیبی، ۱۳۸۴). رسانه‌های مجازی در حال تبدیل شدن به امپراتوری‌های بزرگ در عصر جدید می‌باشند و فضای مجازی، فضای قدرت‌های بزرگ است. ظهور فضای مجازی باعث دگرگونی و تشکیک اساسی در این منطبق شده است. این فضا قدرتی را به عنوان قدرت نرم‌افزارها و فناوری اطلاعات و ارتباطات به وجود آورده و این فناوری، بسیاری از عرصه‌های تقابل را متفاوت از گذشته ساخته است (قدسی، ۱۳۹۲).

از نظر کوئل، فضای مجازی چهار لایه اصلی دارد؛ لایه نخست شامل مجموعه‌ای از تجهیزات فیزیکی است که زیرساخت فضای مجازی را شکل می‌دهد. در لایه بعدی، سگوها و سامانه‌های فناورانه قرار می‌گیرند که ایجاد، ذخیره، تغییر و تعامل اطلاعات را ممکن می‌سازند. فضای مجازی در این سطح ساخته می‌شود. لایه سوم، لایه اطلاعات است، یعنی محتواهایی که بر اساس امکانات لایه دوم ذخیره و ایجاد

می‌شوند. در لایه چهارم نیز عامل‌های انسانی قرار می‌گیرند (Kuehl, 2009). در چنین پروژه گسترده‌ای، موج‌سواری بر مشکلات اقتصادی، تنوع کثرت قومی ایران، ایجاد و دامن زدن به نافرمانی مدنی در تشکل‌های دانشجویی و نهادهای غیر دولتی و صنفی، تلاش در نزدیکی به مردم تحت پوشش حمایت از حقوق بشر و دموکراسی در ایران، ایجاد شبکه‌های متعدد رادیو تلویزیونی فارسی‌زبان در حمایت از اپوزیسیون (سفر فعالان جوان خارجی از کشورهای متحد با آمریکا به ایران تحت عنوان جهانگرد که در صورت نیاز، به جنبش‌های مدنی و نافرمانی‌ها پیوندند)، تسهیل فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO) آمریکایی در ایران، دعوت فعالان جوان ایرانی به خارج برای شرکت در همایش‌های کوچک (این افراد باید از سوی مقامات آمریکایی انتخاب شوند نه نهادهای ایرانی)، استفاده از سفارتخانه‌های کشورهای دیگر و به طور کلی تضعیف ستون‌های حمایتی حکومت ایران، از جمله راهکارهای اجرای این استراتژی به شمار می‌آیند. براندازی نرم مانند موریانه، هوشمندانه عمل می‌کند، عجله نشان نمی‌دهد و از درون می‌پوکاند (عیوضی و همکاران، ۱۳۹۵).

به زعم باهنر و مهدی‌پور (۱۳۹۸)، در عرصه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، بر اساس تحلیل و تفسیر مضامین استخراج‌شده از مطالب رهبر انقلاب درباره فضای مجازی و شبکه مضامین، به طور کلی دیدگاه سیاستی ایشان در یک چارچوب تمدنی قابل فهم است و همچنین نگاه فرصت‌محور به فضای مجازی بر نگاه تهدیدمحور غلبه دارد. در این دیدگاه می‌توان سه گزینه «عدم توجه و ورود در پدیده کلان فضای مجازی»، «ورود نابهنگام یا صرف همگام شدن با تحولات فناورانه حوزه فضای مجازی» و «ورود توأم با هدفمندی و هوشمندانه» را استنباط کرد که بر اساس نتایج حاصل از تحلیل و تفسیر مضامین و در قالب نگاه تمدنی رهبر انقلاب، گزینه مطلوب، تعامل و ورود هوشمندانه و هدفمند در این فضا است. در دیدگاه ایشان، فضای مجازی امتداد فضای حقیقی و دارای تأثیر متقابل با آن است.

۳-۲. اندیشه دفاعی

اندیشه‌های دفاعی مقام معظم رهبری، موضوعی است که به واسطه سابقه مبارزات

انقلابی، مسئولیت‌های اجرایی، حضور میدانی در دفاع مقدس، مرجعیت دینی و فرماندهی کل قوای ایشان، منبع و مرجعی مهم و اثرگذار در سیاست‌گذاری‌ها و تدوین راهبردهای دفاعی بوده و تعیین‌کننده نوع رفتار و عملکرد صحیح نیروهای مسلح جهت تحقق اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران است (تشکری‌پور و همکاران، ۱۴۰۰). مقصود از اندیشه دفاعی در یک تعریف عام، «برایند هر گونه تفکر و تأمل درباره امور دفاعی و امنیتی است». این تعریف عام از اندیشه دفاعی، مجموعه دیدگاه‌ها، رویکردها و مواضع قطعی و تثبیت‌شده یک اندیشمند یا یک مکتب درباره مسائل دفاعی است و در اصطلاح خاص دفاع، حاصل تفکر و تأملی منسجم دارای چارچوب نظری، اصولی و مستدل و بااهمیت در مورد امور دفاعی و نظامی است (جمشیدی، ۱۳۸۳).

اندیشه دفاعی دارای خصوصیتی است که باید در ابتدا مورد توجه قرار گیرند. برخی اندیشه‌های دفاعی مبتنی بر قالب فکری هستند. تجربه نشان داده است که هر اندیشمندی، بعضی از مفروضات را آگاهانه و یا به دلیل نگرش فلسفی، رهیافت، روش و یا ارزش‌های خود، بدیهی و مسلم می‌انگارد. این امور، همان قالب‌های فکری می‌باشند که در شکل‌گیری اندیشه‌های دفاعی مؤثرند. اندیشه دفاعی برای استفاده از عملی تدوین می‌گردد. یعنی اندیشه دفاعی نمی‌تواند مبتنی بر تکرار مباحث و افکار پیشینیان باشد؛ چرا که در این صورت نمی‌توان به آن اندیشه گفت. بنابراین باید از خلاقیت ذهنی در جهت تولید اندیشه‌ای نوین بهره گرفت (حسین‌خانی، ۱۳۹۲). با توجه به موارد بیان شده می‌توان گفت که اندیشه دفاعی در هر کشور و نظامی، از مهم‌ترین ملزومات حکمرانی می‌باشد و هر میزان که اندیشه دفاعی منحصر به فرد و خودساخته باشد، به همان اندازه موجبات امنیت و اقتدار کشور را فراهم می‌نماید و زمینه‌های حکمرانی مطلوب را ایجاد می‌کند. اندیشه دفاعی در جمهوری اسلامی ایران برگرفته از آراء و نظرات رهبر فقید انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی و پس از ایشان حضرت امام خامنه‌ای می‌باشد، که در مجموع و از اساس بر پایه تفکرات الهی و اسلامی و حکومت دینی بنیان نهاده شده است. اینکه بخواهیم این سلسله تفکرات و اندیشه‌ها را از یکدیگر جدا کنیم و به هر یک به صورت مجزا بنگریم، امکان‌پذیر نیست؛ چون در عمل همگی در امتداد و مکمل یکدیگر می‌باشند (پورقربان، ۱۴۰۱).

۳. روش تحقیق

روش‌شناسی تحقیق حاضر توصیفی - اکتشافی می‌باشد و روش پژوهش استفاده‌شده در این مطالعه مبتنی بر رویکرد کیفی (تحلیل محتوا) است. جامعه آماری شامل بیانات، دیدارها، سخنرانی‌ها، خطبه‌ها و... امام خامنه‌ای در بازه زمانی ۱۳۷۸ تا ۱۴۰۰ می‌باشد که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، مجموعه بیانات، دیدارها، سخنرانی‌ها، خطبه‌ها و... (سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۴۰۰) امام خامنه‌ای با موضوعات جنگ نرم و فضای مجازی انتشار یافته از طریق پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیه‌الله خامنه‌ای که مجموعه بیانات و دیدگاه‌های ایشان را منتشر می‌کند، به عنوان نمونه تعیین شده است. از طرف دیگر، ابزار گردآوری داده‌های تحقیق شامل استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای مرتبط با موضوع تحقیق و همچنین نرم‌افزار حدیث ولایت است که این نرم‌افزار از سوی انتشارات انقلاب اسلامی وابسته به دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیه‌الله خامنه‌ای منتشر شده و حاوی متن کامل و مشروح بیانات، سخنرانی‌ها، خطبه‌ها، مصاحبه‌ها و دیدارهای رهبر انقلاب از شهریور ۱۳۵۷ تا پایان بهمن ۱۳۹۹ است. پس از گردآوری داده‌ها از منابع، نهایتاً آن‌ها به شرحی که در بخش یافته‌های تحقیق ارائه شده، کدگذاری گردیدند؛ به طوری که در ابتدا کدهای اولیه از متون استخراج، از تجمیع این کدها کدهای تجمیعی ساخته، و از بررسی و تلفیق کدهای تجمیعی مؤلفه‌ها و سپس ابعاد مربوطه (از ترکیب و تجمیع چند مؤلفه) پیشنهاد شد تا نهایتاً الگوی مزبور بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های مستخرج شکل بگیرد.

۴. یافته‌ها

پس از گردآوری داده‌های تحقیق مرتبط با موضوع تحقیق از متن بیانات رهبری، داده‌های مزبور به شرح زیر وارد فرایند کدگذاری شدند تا بتوان از درون‌مایه متون انتخاب‌شده، ابعاد و مؤلفه‌های شکل‌دهنده الگوی جنگ نرم و جایگاه فضای مجازی در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای را ارائه نمود. برای تحقق این مهم، محققان با بررسی واحدهای متن و واحدهای ضمنی مرتبط با موضوع تحقیق و جداسازی و مفهومی‌سازی آن‌ها به مؤلفه و سپس مقوله (ابعاد)

با استفاده از کدگذاری مبادرت نموده‌اند که شرح آن در دو جدول زیر ذکر شده است. پس از آن مبتنی بر ابعاد و مؤلفه‌های احصایی، الگوی مفهومی تحقیق ارائه شده است.

جدول ۱- کدگذاری باز: استخراج اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای در خصوص جنگ نرم و جایگاه فضای مجازی

ردیف	مؤلفه استخراجی	داده مربوط مستخرج از مبانی نظری
A1	وسیع و متنوع بودن جنگ نرم	«جنگ نرم دشمن وسیع و متنوع است. بایستی به این توجه داشت و در مقابل این حساسیت‌زدایی باید ایستاد. اهل فکر، اهل قلم، اهل بیان، اهل فعالیت‌های گوناگون اجتماعی، اهل فعالیت در فضای مجازی، آن کسانی که می‌توانند و دستشان باز است، در این زمینه مسئولیت دارند؛ و نگذارند که دشمنان به تدریج این حساسیت و حمیت مردمی را کم‌رنگ کنند» (بیانات در ارتباط تصویری با مردم قم، ۱۴۰۰/۱۰/۱۹).
A2	در صحنه مبارزه بودن (در فضای جنگ نرم)	
A3	حساس بودن اهل قلم و فکر به فضای مجازی و عرصه جنگ نرم	
A4	اهمیت جنگ نرم برای دشمن در قیاس با سایر تحرکات و نبردها	«امروز بیشترین تحرک دشمنان ما علیه ما، بیش از تحرکات امنیتی و اقتصادی، تحرکات تبلیغاتی و جنگ نرم و تبلیغات رسانه‌ای است. برای اینکه بر افکار عمومی مردم مسلط بشوند، مبالغ هنگفت هزینه می‌کنند، کارهای بسیار انجام می‌دهند، فکرهای بسیاری را در مجموعه‌های فکری برای این کار استخدام می‌کنند تا بتوانند با جنگ روانی، با تبلیغات گوناگون، افکار عمومی کشورها را -از جمله بیشتر از همه امروز کشور ما را که هدف سوءنیت قدرت‌های بزرگ است- قبضه کنند و در اختیار بگیرند» (بیانات در مراسم تنفیذ حکم سیزدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۰/۰۵/۱۲).
A5	تلاش دشمن در جهت کنترل بر افکار از طریق جنگ نرم	
A6	تحریف عزم و خواسته جوانان غیور کشورهای اسلامی از طریق جنگ نرم	«تلاش تبلیغاتی آمریکاییان برای تحریف عزم و خواسته و عمل جوانان غیور و عناصر "مقاومت" در عراق و سوریه و لبنان و دیگر کشورها، و منتسب کردن آن به ایران یا هر مرجع دیگر، توهین به آن جوانان شجاع و بیدار، و ناشی از عدم فهم و درک درست آمریکایی‌ها از ملت‌های این منطقه است. همین درک غلط موجب شد که آمریکا در افغانستان تحقیر شود و پس از
A7	هشیاری جوامع مسلمان در برابر ابزار جنگ نرم	

		آن ورود پُر سروصدا در بیست سال پیش، و پس از به کار بردن سلاح و بمب و آتش در برابر مردم بی‌دفاع و غیر نظامی، خود را در باتلاق حس کند و نیرو و ابزار نظامی خود را از آن بیرون بَرَد. البته ملت بیدار افغان باید مراقب ابزارهای اطلاعاتی و سلاح‌های جنگ نرم آمریکا در کشورش باشد و هشیارانه در برابر آن بایستد» (پیام به مناسبت فرارسیدن ایام حج، ۱۴۰۰/۰۴/۲۸).
A8	تلاش دشمن برای بزرگ جلوه دادن ناکامی‌ها	«دشمن روی ناکامی‌های ما تبلیغات می‌کند، جنگ روانی می‌کند، روی آن‌ها تکیه می‌کند، ناکامی‌ها را چند برابر بزرگ‌تر از آن مقداری که هست، نشان می‌دهد. البته پیشرفت‌ها و بسامانی‌ها را مطلقاً نشان نمی‌دهد و به آن‌ها اشاره‌ای نمی‌کند و عمداً پیشرفت‌ها را کتمان می‌کند. این برای آن است که جوان‌های ما را ناامید کنند» (بیانات در ارتباط تصویری با مردم آذربایجان شرقی، ۱۳۹۹/۱۱/۲۹).
A9	تلاش دشمن برای نشان ندادن پیشرفت‌ها	
A10	تلاش دشمن برای ناامید کردن جوانان کشور	
A11	ایجاد تردید از طریق جنگ نرم	«بعضی‌ها هستند همه سعی‌شان این است که در مبانی انقلاب ایجاد تردید کنند و نشانه‌های پیشرفت کشور را انکار کنند. با این‌ها با قوت و با صراحت حرف بزنید؛ یعنی مرزتان را با این‌ها مشخص کنید. من هیچ توصیه نمی‌کنم با کسی که مبانی انقلاب را قبول ندارد و ایجاد تردید در این مبانی می‌کند و دشمن را تزیین می‌کند و راه غلط را در مقابل پای ما می‌گذارد، با ماماشات رفتار کنیم» (بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویی، ۱۳۹۹/۰۲/۲۸).
A12	تلاش دشمن برای انکار پیشرفت‌ها	
A13	گُشتی و ابتکاری کردن در عرصه جنگ نرم	«در جنگ نرم هیچ وقت عکس‌العملی عمل نکنید. البته پاسخ دشمن را باید داد؛ اما بهتر از عکس‌العملی عمل کردن و واکنشی عمل کردن، عمل کردنِ گُشتی و ابتکاری است. یک قدم همیشه از دشمن خودتان جلوتر باشید؛ حدس بزنید که دشمن چه کار می‌خواهد بکند، چه حرکتی می‌خواهد انجام بدهد، حرکتِ خنثی‌کننده و پیش‌گیرنده را قبل از او انجام بدهید» (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۳۹۸/۰۹/۰۶).
A14	پیش‌بینی حرکات دشمن در عرصه جنگ نرم	
A15	تلاش دشمن برای ناامید کردن مردم	«امروز همه تلاش دشمنان ملت ایران در جنگ نرم چیست؟ این است که ملت ایران را اندوهگین و ناامید و ترسیده و مانند این‌ها بکنند، وادار کنند ملت ایران را که از ورود در میدان بترسد،
A16	تلاش دشمن برای	

		از میدان به در کردن مردم	مأیوس باشد. پیام شهدا نقطهٔ مقابل این است: «أَلَا خَوْفٌ عَلَيْنِهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ». خوف و حزن برداشته است در میدان شهادت» (بیانات در دیدار دست‌اندرکاران کنگره بزرگداشت شهدای استان کرمان، ۱۳۹۷/۱۲/۰۶).
A17	تلاش دشمن برای گرفتن اعتماد به نفس مردم		«امروز بیشترین نقشهٔ دشمنان، این کارهای عظیم، متوجه این است که ملت ایران این اعتماد به نفسی را که دارد، از دست بدهد. تلاش مهم جنگ نرم دشمن، امروز متوجه این است که ملت ایران امیدش را از دست بدهد. بعضی‌ها از اسم جنگ بدشان می‌آید؛ تا گفته می‌شود جنگ اقتصادی یا جنگ نرم یا جنگ تبلیغاتی، این‌ها بدشان می‌آید، [می‌گویند: «آقا چرا این قدر از جنگ صحبت می‌کنید؟ از صلح صحبت کنید!«
A18	تلاش دشمن برای گرفتن امید از مردم		خب جنگ هست. این غفلت ماست که اگر چنانچه دشمن متوجه ما باشد - جبهه دشمن به طرف ما نشانه گرفته که تیرهای خودش را پرتاب کند- ما غافل باشیم» (بیانات در دیدار اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۶/۱۰/۰۶).
A19	غفلت از جنگ نرم		«جنگ، جنگ نظامی نیست - البته جنگ نظامی نمی‌کنند، غلط هم می‌کنند اگر بخواهند بکنند- اما جنگ هست، جنگ نرم هست، جنگ‌هایی هست که از جنگ نظامی خطرناک‌تر است. دشمن در حال جنگ با ماست. خوب، پس توجه داشته باشید که تبلیغ یعنی مواجهه با دشمن؛ تبلیغ درست یعنی سینه به سینه شدن با دشمن حقیقت، با ظلم و با ظلمات؛ این، معنای تبلیغ است؛ این، حقیقت تبلیغ است» (همان).
A20	خطرناک‌تر بودن جنگ نرم از جنگ نظامی		«جنگ نرم یک عرصهٔ بسیار وسیعی است و روزبه‌روز هم با گسترش این فضای مجازی دارد گسترده‌تر می‌شود و خیلی هم خطرناک‌تر از جنگ سخت است - یعنی در جنگ سخت، جسم‌ها به خاک و خون کشیده می‌شوند، [ولی] روح‌ها پرواز می‌کنند و می‌روند به بهشت؛ [اما] در جنگ نرم، اگر خدای نکرده دشمن غلبه بکند، جسم‌ها پرواز می‌شوند و سالم می‌مانند، [ولی] روح‌ها می‌روند به قعر جهنم. فرقی این است؛ لذا این خیلی خطرناک‌تر است» (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۳۹۵/۰۹/۰۳).
A21	استفاده از تبلیغ مؤثر در عرصه مبارزه با جنگ نرم دشمن		
A22	اهمیت بیشتر جنگ نرم در قیاس با جنگ سخت		

A23	تلاش دشمن برای رقیب‌سازی برای افسران جنگ نرم کشور	«یکی [دیگر] از راه‌هایی که دشمن‌ها دنبال می‌کنند، ایجاد خطوط موازی است؛ رقیب درست کردن برای بسیج. از این کارها هم می‌کنند. بنده نمی‌خواهم حالا وارد جزئیات بشوم، اما من می‌شناسم، اطلاع دارم. شاید بعضی از شما هم اطلاع داشته باشید که همین الان دارند برای بسیج، برای جوان‌های کشور، برای همان‌هایی که من گفتم "افسران جنگ نرم"، رقیب‌سازی می‌کنند، یک خط موازی درست می‌کنند؛ برای اینکه از اینجا غافلش کنند و آنجا بکشانشند. این‌ها مسائل مهمی است» (همان).
A24	تلاش دشمن برای ایجاد خطوط موازی برای افسران جنگ نرم کشور	
A25	طولانی بودن زمان جنگ نرم در قیاس با جنگ سخت	«جنگ‌های فرهنگی که جزو جنگ‌های عمقی است -برخلاف جنگ‌های نظامی-، نتایج کوتاه‌مدت تعیین‌کننده نیست؛ جنگ طول می‌کشد. در جنگ نظامی، یک طرف بالاخره بر دیگری فائق می‌آید، او را سرکوب می‌کند و مسئله تمام می‌شود. ما توانستیم در طول هشت سال مقاومت، نیروی متجاوز صدامی را از کشور بیرون کنیم و قضایا تمام شد. در جنگ نرم، در جنگ عمیق، در جنگ فرهنگی، قضیه این نیست. شما در یک مرحله پیروز می‌شوید، اما این به معنای پیروزی دائمی نیست. باید انتظار داشته باشید که طرف مقابل مجدداً خودش را آماده کند، جمع و جور کند و حمله بکند و این اتفاق افتاد؛ همان آفت وابستگی، بعد به شکل‌های دیگری در کشور بازتولید شد؛ چون بالاخره دشمنان عامل دارند» (بیانات در دیدار نخبگان علمی جوان، ۱۳۹۵/۰۷/۲۸).
A26	عمقی بودن جنگ نرم در قیاس با جنگ سخت	
A27	ایجاد وابستگی در کشور به عنوان یکی از ابزارهای جنگ نرم	
A28	حمایت و تشویق از حرکت صحیح در زمینه فرهنگ	«راه اصلی مواجهه و مقابله با جنگ نرم دشمن هم همین است که ما از حرکت صحیح در زمینه فرهنگ حمایت کنیم و آن را تشویق کنیم، [از آن] تقدیر کنیم و در مقابل حرکت‌های غلط بایستیم» (بیانات در نخستین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت سیزدهم، ۱۴۰۰/۰۶/۰۶).
A29	ایستادن در مقابل حرکت غلط در عرصه فرهنگ	
A30	اهمیت دادن به کار فرهنگی در دانشگاه به عنوان یک اصل	«مسئله بعدی این است که کار فرهنگی در دانشگاه، اصل است؛ یک کار فوق برنامه، یک کار حاشیه‌ای نیست. به کار فرهنگی اهمیت باید داده بشود. البته معنای کار فرهنگی، کنسرت آوردن در دانشگاه یا مثلاً فرض کنید که حرکات موزون در دانشگاه نیست. این‌ها کار فرهنگی نیست، این‌ها
A31	آشناسازی ذهن دانشجویان با فرهنگ	

		انقلاب و فرهنگ اسلام	کار ضد فرهنگی است. کار فرهنگی یعنی کاری که ذهن‌ها را با فرهنگ انقلاب و فرهنگ اسلام آشنا کند؛ این کار فرهنگی است» (بیانات در دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۹۵/۰۳/۲۹).
A32		فضای مجازی ابزاری در اختیار مستکبران عالم	«امروز هم مستکبران از نام او [شهید سلیمانی] وحشت دارند، از یاد او وحشت دارند. ببینید در فضای مجازی -لابد بیشتر از من اطلاع دارید دیگر-، با اسم او چه برخوردی دارند می‌کنند. این هم یک تشبیه دیگری است، تشبیه بیشتری است برای ما و مسئولین فضای مجازی کشور که بفهمند چه کار باید بکنند تا دشمن نتواند هر جور دلش می‌خواهد، با هر جایی که دلش می‌خواهد، رفتار کند. و خب فضای مجازی موجود دنیا زیر کلید مستکبران است دیگر. از اسمش هم می‌ترسند و از تکثیر او وحشت دارند. الگو یعنی این؛ می‌ترسند که تکثیر بشود» (بیانات در دیدار خانواده و ستاد سالگرد شهید سپهبد حاج قاسم سلیمانی، ۱۴۰۰/۱۰/۱۱).
A34		لزوم توجه به استفاده صحیح از فضای مجازی در انتشار افکار درست	«هر کدام از شما [جوانان] به عنوان یک وظیفه، مثل یک چراغی، مثل یک نوری پیرامون خودتان را روشن کنید. امروز خوشبختانه میدان باز است برای انتشار افکار. این فضای عمومی در کنار مشکلاتی که ممکن است به وجود بیاورد، برکات بزرگی هم دارد؛ می‌توانید افکار درست را، افکار صحیح را منتشر کنید، پاسخ به اشکالات را، پاسخ به ابهام‌آفرینی‌ها را در این فضا با استفاده از این امکان منتشر کنید و می‌توانید در این زمینه به معنای واقعی کلمه جهاد کنید» (بیانات در پایان مراسم عزاداری اربعین حسینی، ۱۴۰۰/۰۷/۰۵).
A35		لزوم توجه به استفاده صحیح از فضای مجازی در پاسخ به ابهام‌آفرینی‌های دشمن	
A36		اجتناب از استفاده ناصحیح از فضای مجازی	«از کاری که بعضی‌ها در فضای مجازی، مطبوعات و مقاله‌ها انجام می‌دهند که با دشنام، با تهمت و فریب و دروغ با افکار عمومی مواجه می‌شوند، باید به شدت اجتناب کرد» (همان).
A37		استفاده از ظرفیت فضای مجازی برای بیان حقایق	«بایستی حقایق را با منطق قوی، سخن متین و عقلانیت کامل، همراه با زینت عاطفه و عواطف انسانی و به کارگیری اخلاق در فضای مجازی، مطبوعات و... منتشر کرد» (همان).
A38		وظیفه دانستن حضور مؤثر در فضای مجازی	«امروز همه ما بایستی در میدان فضای مجازی حرکت بکنیم؛ هر کدام به نحوی و با سهمی که در این راه داریم» (همان).
A39		رها و بی‌قید و بند بودن	«اینکه من می‌گویم فضای مجازی رهاست، یک نمونه‌اش

	فضای مجازی در کشور	همین است. بدون هیچ قید و بندی این چیزها را منتشر کردند» (سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی و دومین سالگرد رحلت امام خمینی، ۱۴۰۰/۰۳/۱۴).
A40	برجسته شدن نادرست برخی مطالب در فضای مجازی به عنوان خواست مردم	«در فضای مجازی، یک چیزهایی برجسته می شود که لزوماً بازتاب خواست مردم نیست» (بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰/۰۳/۰۶).
A41	رها بودن فضای مجازی در کشور	«متأسفانه در فضای مجازی کشور ما هم که آن رعایت های لازم با وجود این همه تأکیدی که من کردم، صورت نمی گیرد و در یک جهاتی واقعاً ول است، که بایستی آن کسانی که مسئول هستند، حواسشان باشد. همه کشورهای دنیا روی فضای مجازی خودشان دارند اِعمال مدیریت می کنند؛ [در حالی که] ما افتخار می کنیم به اینکه ما فضای مجازی را ول کرده ایم! این افتخار ندارد؛ این به هیچ وجه افتخار ندارد. فضای مجازی را بایستی مدیریت کرد. از این امکان مردم استفاده کنند، برای مردم بلاشک وسیله آزادی است، خیلی هم خوب است، اما نباید این وسیله را در اختیار دشمن گذاشت که بتواند علیه کشور و علیه ملت توطئه کند» (سخنرانی نوروزی خطاب به ملت ایران، ۱۴۰۰/۰۱/۰۱).
A42	ضرورت توجه مسئولان به فضای مجازی و اِعمال مدیریت بر آن	
A43	ضرورت توجه مسئولان به در اختیار نگذاشتن فضای مجازی برای توطئه های دشمن	
A44	تلاش دشمن برای قطع کردن زنجیره تواصی به حق و صبر	«دشمن دو هدف را به نظر ما در جنگ نرم دنبال می کند...: یکی این است که این زنجیره تواصی به حق و به صبر را قطع کند؛ دوم اینکه حقایق را وارونه نشان بدهد که تبلیغات فراوانی هم دارند که حقایق عالم را راحت به عکس و به دروغ وارونه نشان بدهند» (بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث، ۱۳۹۹/۱۲/۲۱).
A45	تلاش دشمن برای وارونه جلوه دادن حقایق	
A46	تأثیر سوء فضای مجازی بر ادب اسلامی	«متأسفانه امروز با گسترش فضای مجازی، به تدریج ادب اسلامی دارد کم رنگ می شود» (بیانات در ارتباط تصویری با مداحان، ۱۳۹۹/۱۱/۱۵).
A47	تأثیر سوء فضای مجازی بر بدزبانی و بدگویی	«متأسفانه بدزبانی، بدگویی و مانند این ها در جامعه، در بعضی از رسانه ها و به خصوص در فضای مجازی رو به گسترش است» (همان).
A48	برنامه ریزی برای مقابله با تهدیدات فضای مجازی	«چون تهدیدها در حال تحول است، دانشگاه های نظامی ما هم باید برای مقابله با تهدیدهای نوبه نو و جدید، برنامه داشته

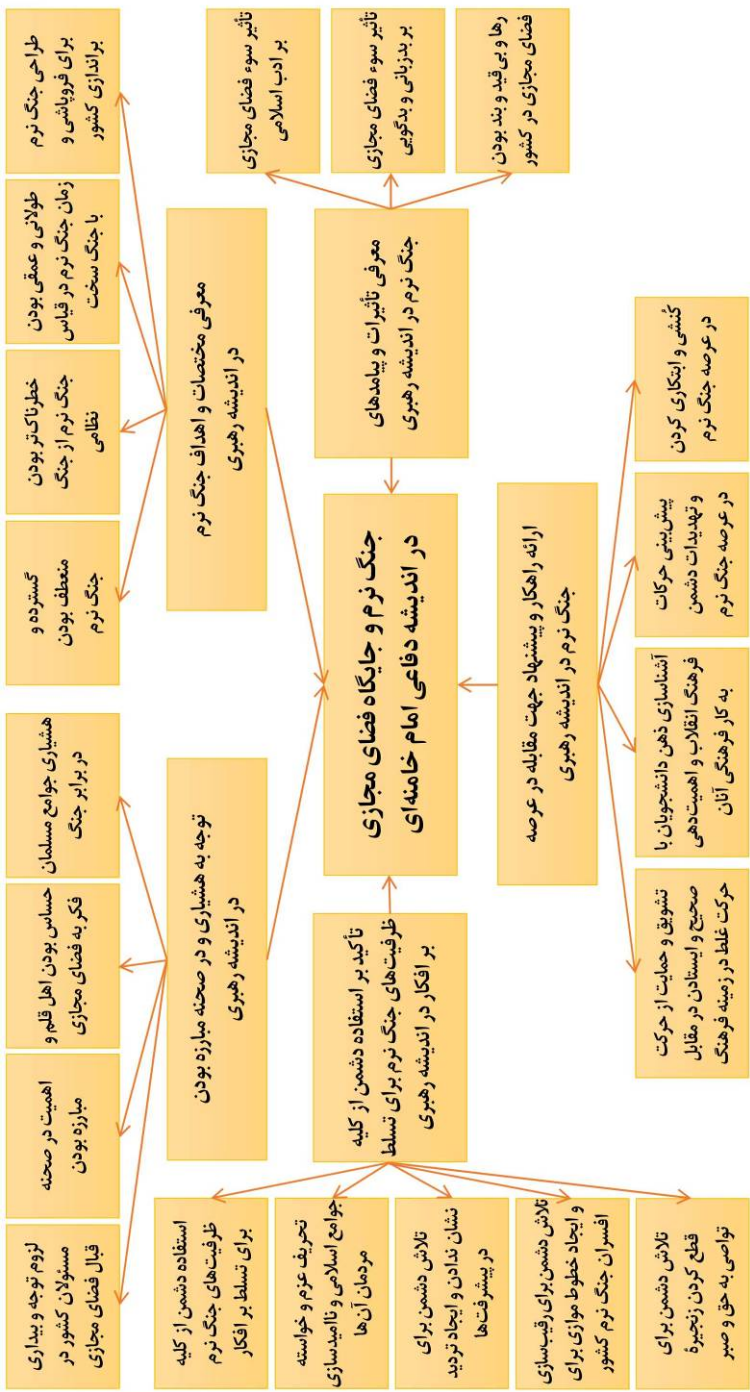
<p>باشند. این باید در پژوهش‌های دانشگاه‌ها مورد توجه قرار بگیرد؛ برای مقابله برنامه داشته باشند. علاوه بر این، اصلاً تهدیدهای جدید را پیش‌بینی کنند؛ یعنی شما مثلاً فرض کنید امروز تهدیدهای فضای مجازی وجود دارد که ده سال پیش، به این صورت وجود نداشت و ممکن است چند سال بعد از این [هم] تهدیدهای دیگری از همین قبیل به وجود بیاید» (بیانات در ارتباط تصویری با مراسم مشترک دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح، ۱۳۹۹/۰۷/۲۱).</p>	<p>پیش‌بینی تهدیدات آتی فضای مجازی بر کشور</p>	<p>A49</p>
<p>«جنگ نرم، یک نبرد همه‌جانبه، تدریجی متناوب و متنوع و منعطفی است» (بیانات در دیدار فرماندهان ارتش، ۱۳۷۸/۰۱/۲۵).</p>	<p>جنگ نرم، جنگی همه‌جانبه است</p>	<p>A50</p>
<p>«اهداف داخلی جنگ نرم، دربرگیرنده فروپاشی و براندازی از درون است» (بیانات در دیدار اعضای شورای تأمین استان‌ها، ۱۳۷۹/۱۱/۲۵).</p>	<p>جنگ نرم، جنگی متنوع و منعطف است</p>	<p>A51</p>
<p>«اهداف داخلی جنگ نرم، دربرگیرنده فروپاشی و براندازی از درون است» (بیانات در دیدار اعضای شورای تأمین استان‌ها، ۱۳۷۹/۱۱/۲۵).</p>	<p>اهداف جنگ نرم، فروپاشی و براندازی از درون است</p>	<p>A52</p>

جدول ۲- کدگذاری انتخابی: امتزاج کدهای مستخرج از کدگذاری باز

مقوله‌ها (حاصل از ترکیب مؤلفه‌های اولیه)	مؤلفه‌های اولیه استخراجی	کدهای تجمیعی
معرفی مختصات و اهداف جنگ نرم در اندیشه رهبری	گسترده و منعطف بودن جنگ نرم	A1، A50، A51
	خطرناک‌تر بودن جنگ نرم از جنگ نظامی	A20، A22، A32
	طولانی و عمقی بودن زمان جنگ نرم در قیاس با جنگ سخت	A25، A26
	طراحی جنگ نرم برای فروپاشی و براندازی از درون کشور	A52
توجه به هشیاری و در صحنه مبارزه بودن در اندیشه رهبری	اهمیت در صحنه مبارزه بودن	A2، A38
	حساس بودن اهل قلم و فکر به فضای مجازی و عرصه جنگ نرم	A3
	هشیاری جوامع مسلمان در برابر جنگ	A7

	لزوم توجه و بیداری مسئولان کشور در قبال فضای مجازی	A19, A33 A42, A43
تأکید بر استفاده دشمن از کلیه ظرفیت‌های جنگ نرم برای تسلط بر افکار	استفاده دشمن از کلیه ظرفیت‌های جنگ نرم برای تسلط بر افکار	A4, A5
	تحریف عزم و خواسته جوامع اسلامی و ناامیدسازی مردمان آنها	A6, A8 A10, A15 A16, A17 A18, A27 A40, A45
	تلاش دشمن برای نشان ندادن و ایجاد تردید در پیشرفت‌ها	A9, A11 A12
	تلاش دشمن برای رقیب‌سازی و ایجاد خطوط موازی برای افسران جنگ نرم کشور	A23, A24
	تلاش دشمن برای قطع کردن زنجیره‌ی توأسی به حق و صبر	A44
	تأثیر سوء فضای مجازی بر ادب اسلامی	A46
معرفی تأثیرات و پیامدهای جنگ نرم	تأثیر سوء فضای مجازی بر بدزبانی و بدگویی	A47
در اندیشه رهبری	رها و بی‌قید و بند بودن فضای مجازی در کشور	A39, A41
ارائه راهکار و پیشنهاد جهت مقابله در عرصه جنگ نرم در اندیشه رهبری	استفاده از تبلیغ مؤثر در عرصه مبارزه با جنگ نرم دشمن	A21
	حمایت و تشویق از حرکت صحیح و ایستادن در مقابل حرکت غلط در زمینه فرهنگ	A28, A29 A34, A35 A36, A37
	آشناسازی ذهن دانشجویان با فرهنگ انقلاب و اهمیت‌دهی به کار فرهنگی آنان	A30, A31
	گنشی و ابتکاری کردن در عرصه جنگ نرم	A13
	پیش‌بینی حرکات و تهدیدات دشمن در عرصه جنگ نرم	A14, A49
	برنامه‌ریزی برای مقابله با تهدیدات فضای مجازی	A48

حال می‌توان با عنایت به ابعاد و مؤلفه‌های استخراج‌شده به شرح جدول فوق، الگوی مفهومی جنگ نرم و جایگاه فضای مجازی در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای را به شرح شکل زیر ترسیم و ارائه نمود:

نتیجه گیری

این تحقیق با هدف بررسی جایگاه فضای مجازی در جنگ نرم با در نظر گرفتن اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای انجام شد. برای تحقق این هدف، نگارندگان در پژوهش حاضر مبتنی بر رویکرد کیفی و استفاده از روش تحلیل محتوا (بررسی و بازنگری بیانات رهبری در خصوص جنگ نرم و فضای مجازی) ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط را احصا و مبتنی بر آن الگوی تحقیق ارائه نمودند. شیوه کار بدین صورت بوده است که پس از گردآوری داده‌های کیفی از منابع، کدهای اولیه از متون مربوطه استخراج، از تجمیع این کدها کدهای تجمیعی ساخته، و از بررسی و تلفیق کدهای تجمیعی مؤلفه‌ها و سپس ابعاد مربوطه (از ترکیب و تجمیع چند مؤلفه) پیشنهاد شد تا نتیجتاً الگوی مفهومی پژوهش شکل بگیرد. یافته‌ها نشان داد که در اندیشه دفاعی رهبر معظم انقلاب در خصوص موضوع جنگ نرم و جایگاه فضای مجازی، ۵ بعد و ۲۱ مؤلفه مربوط به این ابعاد دخیل اند:

۱- بُعد معرفی مختصات و اهداف جنگ نرم در اندیشه رهبری: این بعد از الگوی مفهومی تحقیق، مشتمل بر ۴ مؤلفه است. از حیث مختصات جنگ نرم، رهبر انقلاب به گسترده بودن، متنوع بودن، منعطف بودن، خطرناک بودن، طولانی بودن و عمقی بودن جنگ نرم در قیاس با جنگ نظامی سخت اشاره و بدان تأکید دارد. از منظر ایشان، جنگ نرم و ابزارهای آن همچون فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، با هدف فروپاشی و براندازی از درون کشور، توسط دول غربی و نظام فکری سلطه‌طراحی و تدوین شده است تا بتوانند از خلأها و کاستی‌های موجود در جامعه برای پیشبرد اهداف خود بهره برده یا به طور مجازی سعی در ایجاد نارضایتی در نزد افکار عمومی و سپس بهره‌برداری از آن کنند.

۲- بُعد توجه به هشیاری و در صحنه مبارزه بودن در اندیشه رهبری: این بعد از الگوی مفهومی تحقیق، مشتمل بر ۴ مؤلفه است. در بحث هشیاری و در صحنه مبارزه بودن، رهبر انقلاب در صحنه مبارزه بودن را بسیار مهم دانسته و این حساسیت حضور مستمر را برای اهل قلم و فکر بیش از دیگران می‌داند. همچنین از دیدگاه ایشان، هم جوامع

اسلامی و هم مسئولان کشور باید نسبت به فضای مجازی و عرصه جنگ نرم کاملاً هوشیار و بیدار باشند تا در دام و تله‌های روایتگری نظام سلطه نیافتند.

۳- بُعد معرفی تأثیرات و پیامدهای جنگ نرم در اندیشه رهبری: این بعد از الگوی مفهومی تحقیق، مشتمل بر ۳ مؤلفه است. از حیث تأثیرات و پیامدهای جنگ نرم، رهبر انقلاب مکرراً و مستمراً ضمن اشاره به تأثیرات سوء فضای مجازی بر ادب اسلامی، از رها و بی‌قید و بند بودن فضای مجازی در کشور گله می‌کند؛ اینکه نباید فضای مجازی رها و یا به طور کامل بسته شود، بلکه می‌باید مدیریت شود؛ چرا که از دید کارشناسان سیاسی غربی، دیگر نمی‌توان با یورش نظامی و جنگ سخت، نظام کنونی ایران را سرنگون کرد؛ بلکه تنها راه سرنگونی نظام جمهوری اسلامی، پیگیری سازوکارهای جنگ نرم و به کارگیری تکنیک‌های عملیات روانی با استفاده از راهبردهای ذیل جنگ نرم و فضای مجازی است.

۴- بُعد تأکید بر استفاده دشمن از کلیه ظرفیت‌های جنگ نرم برای تسلط بر افکار در اندیشه رهبری: این بعد از الگوی مفهومی تحقیق، مشتمل بر ۵ مؤلفه است. در این بخش، رهبر انقلاب مکرراً بر استفاده همه‌جانبه و گسترده دشمن از فضای مجازی تأکید می‌ورزد؛ اینکه دشمن در مسیر تحریف عزم و خواسته جوامع اسلامی و ناامیدسازی مردمان آن‌ها، نشان ندادن و ایجاد تردید در پیشرفت‌ها، رقیب‌سازی و ایجاد خطوط موازی برای افسران جنگ نرم کشور، قطع کردن زنجیره‌ی توافقی به حق و صبر، از هیچ کوشش و تلاشی دریغ نمی‌کند و همه ظرفیت رسانه‌های دیداری و شنیداری خود را به میدان نبرد آورده است.

۵- بُعد ارائه راهکار و پیشنهاد جهت مقابله در عرصه جنگ نرم در اندیشه رهبری: این بعد از الگوی مفهومی تحقیق، مشتمل بر ۵ مؤلفه است. رهبر انقلاب در بحث راهکار و پیشنهاد جهت مقابله در عرصه جنگ نرم، به مواردی چون تبلیغ مؤثر در عرصه مبارزه با جنگ نرم دشمن، حمایت و تشویق از حرکت صحیح و ایستادن در مقابل حرکت غلط در زمینه فرهنگ، آشناسازی ذهن دانشجویان با فرهنگ انقلاب و اهمیت‌دهی به کار فرهنگی، گُنشی و ابتکاری کردن در عرصه جنگ نرم و پیش‌بینی مستمر حرکات و تهدیدات دشمن اشاره دارد و بر آن تأکید می‌ورزد. از این منظر باید عنوان کرد که

در عرصه جنگ نرم، نخبگان علمی، سیاسی و فرهنگی کشور دو نقش مهم دارند: از یکسو باید خود را از گزند ترفندها و تهدیدهای نرم دشمن برهانند و از سوی دیگر، جامعه را با تولید آگاهی و دانش، در برابر این تهدیدها مصون بدارند. شناخت دقیق و همه‌جانبه تهاجم فرهنگی و جنگ نرم، شناخت دقیق و کامل فرهنگ اسلامی و ملی، برنامه‌ریزی‌های علمی و اقتصادی، تدوین سیاست فرهنگی و تربیتی جامع، از اوجب واجبات است و نتیجه آن اینکه در مقابل جنگ نرم و تهاجم فرهنگی باید از ابزارهای فرهنگی استفاده کرد و تولیدات فرهنگی را توسعه داد و در برابر تهاجمات غرب به صورت تهاجمی عمل نمود نه تدافعی، و به خاطر داشت که جنگ نرم، نبردی علمی و فناورانه است؛ از این رو، اقدام علیه آن نیز باید با ظرافت‌های علمی و به میدان آوردن هنر تمام‌عیار و با قالب مناسب باشد.

کتاب‌شناسی

۱. احمدی، مجتبی، ابوذر زارع درخشان، و حسین همزاده ایبانه، *از تهاجم فرهنگی تا جنگ نرم*، معاونت فرهنگی اجتماعی سازمان بسیج مستضعفین، ۱۳۸۸ ش.
۲. افتخاری، اصغر، امیر غلامعلیان، و سلیمان طاهری، «تأثیرات جنگ نرم غرب بر مشروعیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال هفدهم، شماره ۷۸، زمستان ۱۳۹۸ ش.
۳. باهنر، ناصر، و حسین مهدی‌پور، «تحلیل دلالت‌های سیاستی اندیشه رهبر معظم انقلاب اسلامی درباره فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی»، *مطالعات راهبردی بسیج*، سال بیست و دوم، شماره ۸۳، تابستان ۱۳۹۸ ش.
۴. برلر، پاول، «روان‌شناسی و ارتش: ارتقای قدرت مبارزه از طریق تسلیم داوطلبانه»، ترجمه عبدالله حیدری، *فصلنامه نگاه*، شماره ۱۰، ۱۳۸۹ ش.
۵. بلالی، هادی، «مختصات جنگ نرم در دیدگاه رهبری انقلاب اسلامی»، *فصلنامه رسانه*، سال بیستم، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۸ ش.
۶. پورقربان، محمد، «نقش انقلاب اسلامی ایران در افول قدرت آمریکا در اندیشه و مکتب دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)»، *فصلنامه مطالعات دفاع مقدس*، سال هشتم، شماره ۴ (پیاپی ۳۲)، زمستان ۱۴۰۱ ش.
۷. تشکری‌پور، احمد، یعقوب یوسفوند، و عبدالرحمن فرج‌اللهی مقدم، «الگوی حفظ و ارتقای کارآمدی بسیج در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)»، *فصلنامه سیاست دفاعی*، سال سی‌ام، شماره ۱۱۶، پاییز ۱۴۰۰ ش.
۸. جزایری، سیدمسعود، «جنگ نرم از دیدگاه مقام معظم رهبری»، *فصلنامه راهبرد فرهنگ*، سال چهارم، شماره ۱۶، زمستان ۱۳۹۰ ش.
۹. جمشیدی، محمدحسین، *میانی و تاریخ اندیشه نظامی در جهان*، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳ ش.
۱۰. حسین‌خانی، نورالله، *میانی نظری اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای*، تهران، یاران شاهد، ۱۳۹۲ ش.
۱۱. خطیبی، مریم، «جنگ نرم: تغییر تصاویر ذهنی ملت‌ها» (مصاحبه با عبدالرضا داوری)، *مفتمه‌نامه پنجره*، سال اول، شماره ۲۱، ۱۳۸۴/۹/۸ ش.
۱۲. دعاگویان، داود، «جنگ نرم شبکه‌های ماهواره‌ای در روان‌سازی سیاست خارجی بین‌المللی کشورها»، *فصلنامه مطالعات بین‌المللی*، سال هفدهم، شماره ۲ (پیاپی ۶۶)، پاییز ۱۳۹۹ ش.
۱۳. شمولی، همت‌اله، موسی رشید حفظ‌آباد، و حسین یعقوبی، «بصیرت‌گرایی و بصیرت‌افزایی، راهبردی اساسی در مقابله با جنگ نرم»، *فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی*، سال دوازدهم، شماره ۳۵، زمستان ۱۳۹۴ ش.
۱۴. ضیایی‌پرور، حمید، *جنگ نرم (ویژه جنگ رسانه‌ای)*، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ارباب معاصر، ۱۳۸۳ ش.
۱۵. عسگری، محمود، *خاستگاه نظری دفاع هوشمند در اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)*، تهران، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، ۱۳۹۳ ش.
۱۶. عیوضی، محمدرحیم، محمود دامیار، و ایوب دامیار، «میانی جنگ نرم در اندیشه مقام معظم رهبری»، *فصلنامه حبل‌المتین*، سال پنجم، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۵ ش.
۱۷. فولادی، فرزین، رضا قیاسی، و عبدالله هندپانی، «رابطه شاخص‌های جنگ نرم و ماهیت جرم در

- فضای سایبری»، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت انتظامی (مطالعات مدیریت انتظامی سابق)، سال سیزدهم، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۷ ش.
۱۸. قاسمی، زهرا، «تبیین و بررسی مفهوم جنگ نرم در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری»، فصلنامه حیل‌المتین، سال دوم، شماره‌های ۳-۴، پاییز ۱۳۹۲ ش.
۱۹. قدسی، امیر، «تأثیر فضای مجازی بر امنیت ملی ج.ا. ایران و ارائه راهبرد (با تأکید بر ایفای نقش سرمایه اجتماعی)»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال یازدهم، شماره ۴۴، زمستان ۱۳۹۲ ش.
۲۰. کنعانی، اکبر، و جعفر محمدی برزگر، «شناسایی حوزه‌های تأثیرگذار تهدید نرم با رویکرد انتظامی»، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت انتظامی (مطالعات مدیریت انتظامی سابق)، سال دوازدهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶ ش.
۲۱. متقی، ابراهیم، و رحمان لطفی مرزناکی، اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه جنگ نرم، تهران، دبیرخانه تبیین اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای - سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، ۱۳۹۲ ش.
۲۲. مینایی‌پور، مرضیه، «خطر پیشرفت علم و فناوری در آینده جهان اسلام و ایران و بررسی آسیب‌ها و تهدیدهای آن برای انسان و جامعه»، مقاله در: همایش ملی پژوهش‌های نوین در علوم و فناوری، ۱۳۹۷ ش.، قابل دسترس در وبگاه <<https://sid.ir/paper/899143/fa>>.
۲۳. نائینی، علی محمد، «درآمدی بر ماهیت‌شناسی جنگ نرم»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال هشتم، شماره ۲۸، بهار ۱۳۸۹ ش.
۲۴. هایم، مایکل، متافیزیک واقعیت مجازی، ترجمه سروناز تربتی، تهران، رخداده نو، ۱۳۹۰ ش.
25. Gross, Michael L. & Tamar Meisels, *Soft War: The Ethics of Unarmed Conflict*, Cambridge University Press, 2017.
26. Kuehl, Daniel T., "From Cyberspace to Cyberpower: Defining the Problem", in: Franklin D. Kramer & Stuart H. Starr & Larry K. Wentz (Eds.), *Cyberpower and National Security*, Washington, D.C., National Defense University, Potomac Books, Inc., 2009.
27. Wang, Shi & Weihe Wang & Shaoyun Guan & Nan Guan, "Research on Cyberspace Security Education for Teenagers Based on Data Analysis", in: Proceedings of the 2nd International Conference on Information Technologies and Electrical Engineering, December 2019.